

УДК 323.15(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2023-1-7>

ДЕРЖАВНА МОВА ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ ЯК ЧИННИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Філіпович Мирослава Богданівна,

кандидат історичних наук, доцент,

професор кафедри всесвітньої історії

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID: 0000-0002-3220-6746

Researcher ID Web of Science: GPW-7877-2022

Стаття присвячена дослідженню механізмів впливу глобалізаційних процесів на національну безпеку України у контексті її інтеграції в європейські структури через з'ясування ролі й місця державної мови та історії держави.

Здійснено аналіз основних складників національної безпеки України в сукупності таких її чинників, як розвиток країни, суверенітет, національна ідентичність, зовнішній тиск, взаємозв'язок національної та міжнародної безпеки, протидія асиметричним загрозам.

На підставі вивчення нормативних актів зарубіжних країн з'ясовано місце державної мови в процесі набуття громадянства як одного зі складників суверенної держави.

У роботі доведено, що характер загроз і викликів для України в умовах глобалізації зумовлений як зовнішніми чинниками внаслідок швидкого відкриття країни світу, так і внутрішніми – через незавершеність процесів становлення країни як демократичної держави сучасного європейського типу.

Висвітлено необхідність для держави визначити нові пріоритети, пов'язані з використанням переваг глобалізації через адаптацію до можливостей, які вона відкриває, а також пов'язані з боротьбою з її негативними наслідками, які вона завдає суверенітету і національному розвитку.

Під час дослідження з'ясовано, яким чином може бути забезпечена національна безпека України за умов посилення негативних глобалізаційних впливів, зокрема за допомогою включення захисних механізмів, яких країна може набути на шляху європейської та євроатлантичної інтеграції, щодо збереження статусу державної української мови та посилення значення історії держави у націотворчих процесах.

Ключові слова: глобалізація, національна безпека, інтеграція, загрози та виклики, національні інтереси України, суверенітет держави, державна мова, історія держави.

Filipovych Myroslava. State language and history of the state as factors of national security

The article is concerned with studying the mechanisms of influence of globalization processes on the national security of Ukraine in the context of its integration into European structures through clarification of the role and place of the state language and history of the state.

An analysis of the main components of the national security of Ukraine in the aggregate of its factors such as development of the country, sovereignty, national identity, external pressure, interrelation of national and international security, counteraction to asymmetric threats has been carried out.

Based on the study of regulations of foreign countries, the place of the state language in the process of acquiring citizenship as one of the constituent elements of a sovereign state has been clarified.

The paper shows that the nature of threats and challenges for Ukraine in the context of globalization is due to both external factors due to the rapid opening of the country to the world, and internal ones, due to the incompleteness of the processes of formation of the country as a democratic state of the modern European type.

The necessity for the State to identify new priorities related to the need to take advantage of globalization by adapting to the opportunities it opens, as well as to combat its negative consequences that it inflicts on sovereignty and national development, is highlighted.

The study reveals how the national security of Ukraine can be ensured in the context of increasing negative globalization influences, in particular, by including protective mechanisms

that the country can acquire on the path of European and Euro-Atlantic integration to preserve the status of the state Ukrainian language and strengthen the importance of the history of the state in nation-building processes.

Key words: *globalization, national security, integration, threats and challenges, national interests of Ukraine, sovereignty of the state, state language, history of the state.*

Актуальність цієї статті, на думку автора, зумовлена тим, що навіть під час повномасштабного вторгнення Росії на територію України регулярно постає питання знання державної мови, її ролі і місця в українському суспільстві та вивчення власної історії. Авторка поставила собі за мету з'ясувати, чи належать ці проблеми до засадничих питань національної безпеки й як їх вирішення може співвідноситися з розвитком державності та збереженням національного суверенітету.

Згідно з загальноприйнятим тлумаченням «державність – це специфічна ознака державно-політичної організації суспільства». В Україні головними факторами суверенної держави є специфічні форми державної політичної організації суспільства (форми правління, державного устрою, організації державної влади), **державні традиції, ідеологія, державна мова, державна символіка**. З цими факторами пов'язаний суспільний і політично-правовий зміст державності як засобу забезпечення суверенного розвитку України [1].

Таким чином, однією з головних ознак державності є мова та історія, яка дозволяє формувати і зберігати традиції, ідеологію та символіку. Чимало науковців у своїх дослідженнях наголошують, що стабільний розвиток української держави безпосередньо залежить від забезпечення захисту національних інтересів на всіх рівнях: громадянин, суспільство, держава, етнопонаціональні групи, та пропонують використовувати у науковій літературі такі словосполучення, як «етнополітична безпека держави» або «етнопонаціональна безпека держави». До основних параметрів етнополітичної безпеки, на їх думку, слід відносити темпи відтворення титульної нації та окремих етнічних груп, ступінь демократичності національної ідеології [2].

Що ж до поняття «національна безпека», то це захищеність життєво важ-

ливих інтересів людини і **громадянина**, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам [3].

Поняття «національна безпека України» закріплене також Законом України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. № 964-IV, в якому вказано, що «національна безпека України – це комплекс законодавчих та організаційних заходів, спрямованих на постійну захищеність життєво важливих інтересів людини і **громадянина**, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам», зокрема у сферах освіти і науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення [4]. А основними параметрами національної безпеки України є національні інтереси – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності народу України як носія суверенітету та єдиного джерела влади в Україні.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. об'єктами національної безпеки є: людина і **громадянин**, їхні конституційні права і свободи; суспільство, його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності. До пріоритетів національних інтересів України належать: гарантування конституційних прав і свобод людини та громадянина; забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України; гарантування вільного розвитку, використання і захисту інших мов національних меншин України; розвиток духовності,

моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу.

Отже, низка засадничих законодавчих актів визнає та утверджує, що державна мова і знання державної історії є одним із ключових механізмів створення та утвердження української державності і значущими аспектами національної безпеки.

Потрібно зазначити, що інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір – це теж один із пріоритетів, однак жодним чином наявність такого пункту не утверджує, що чинником інтеграції має бути зміна мовного та історико-культурного середовища всередині української держави. У такому разі хотілося б зауважити, що чимало українських науковців звертають увагу на загрози і виклики для України за умов глобалізації, що зумовлені як зовнішніми чинниками внаслідок швидкого відкриття країни світу, так і внутрішніми – через незавершеність процесів становлення країни як демократичної держави сучасного європейського типу [5].

Швидкі темпи євроінтеграції мали б змусити національне політичне керівництво України до визначення нових обґрунтованих пріоритетів, пов'язаних із необхідністю використання переваг глобалізації за допомогою адаптації до можливостей, які вона надає суверенітету та національному розвитку, що б дозволило вживати заходи в межах національної безпеки України за умов посилення негативних глобалізаційних впливів через включення захисних механізмів, яких країна може набути на шляху європейської й євроатлантичної інтеграції.

Якщо питання функціонування державної мови регулярно порушуються в українському суспільстві як законодавчими, так і виконавчими органами влади, то питання про знання історії фактично не розглядаються і не переглядаються, хоча ця норма теж конституційно захищена. Зокрема, ст. 11 Конституції України передбачає, що «державна сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури» [6].

Вивчення історії власної держави – це вивчення насамперед фундаментальних, системоутворюючих закономірностей історичного розвитку, усвідомлення головних причин та основних наслідків виникнення, розвитку і занепаду державно-правових систем. Саме через придушення всіх спроб власної національної розбудови українців загарбники намагаються «не дати іншим державам відірвати їх (українців – М. Ф.) до власних орбіт, поєднуючи силу та підступність, перманентно нав'язуючи власну волю нескореному народові» [7]. Проте, наскільки важливим є знання історії власної держави, свідчить лише один яскравий факт, а саме стаття президента росії, опублікована в липні 2021 р., за півроку до повномасштабного вторгнення в Україну, під назвою «Про історичну єдність росіян та українців». Розпочинаючи трактування української історії з часів Київської Русі, князів Рюриковичів та хана Батия і завершуючи Євромайданом та Мінськими домовленостями, автор у такий спосіб намагається довести тезу про «один народ, єдине ціле» [8]. Ця стаття була опублікована на офіційному сайті українською та російською мовами і широко розтиражована засобами масової інформації не лише обох держав, а загалом світу. Так, вкотре був продукований та закладений наратив у світовій свідомості про «єдиний народ».

У сучасному світі, де тривають гібридні війни, історія, на жаль, стає зброєю, інструменталізацією минулого. Цей приклад яскраво демонструє спосіб ведення сучасних гібридних воєн, а тому мав би змусити українське суспільство та український політикум виробити засоби протидії й посилити вивчення власної історії української держави з метою ствердження національного авторитету та національної безпеки, а не обмежуватися зусиллями академічної спільноти. На державному рівні має бути вироблений чіткий план і комплекс заходів щодо забезпечення та функціонування історичної науки України.

Така програма сприяла б не лише утвердженню знань, а й уникненню

в подальшому неоднозначних трактувань, як це відбувається з Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 2015 р. та Законом України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ ст.» від 2015 р. Адже 8 років тому відомий в Україні американський дослідник Східної Європи Тімоті Снайдер виступав з однозначною їх критикою, і поява цих законів викликала загострення зовнішньополітичних відносин між Україною та Польщею [9]. Однак, на думку автора статті, повномасштабне вторгнення змусило багатьох науковців та політиків переглянути своє ставлення до історії і згаданих законів. Із цього приводу доречними є слова Едварда Лукаса, старшого віцепрезидента Центру аналізу європейської політики (СЕРА, Варшава й Вашингтон): «Ігнорувати історію можна, тільки якщо вона не завдавала нещодавно ударів твоїй країні» [10]. Едвард Лукас у 2023 р. переконаний, що «історія лежить в основі аргументів про безпеку і свободу сучасної Європи», на відміну від теорії Френсіса Фукуями, який у своїй книзі «Кінець історії» у 1992 р. говорив про кінець століття ідеологічних протистоянь, глобальних революцій і воєн, а разом з ними – і про кінець мистецтва та філософії [10; 11]. Російсько-українська війна, яка розпочалась у 2014 р. і стала повномасштабною з 24 лютого 2022 р., підтверджує правоту першого і заперечує кінець історії останнього.

Отже, слід пам'ятати, що історія – це процес, який триває, тривав і буде тривати, вона не дає сучасному суспільству та новоствореній державі зручних стартів. Українське суспільство повинно усвідомити нагальну потребу оскаржувати російські інтерпретації і розуміти наслідки в разі неспроможності це зробити. А наслідки можуть бути не менш катастрофічними, ніж втрати у зоні бойових дій.

До механізму утвердження статусу знання державної мови та історії можна

віднести процедуру отримання громадянства. Адже громадянство – юридично визначений, стійкий, необмежений у просторі правовий зв'язок між особою і певною державою, що визначає їх права та обов'язки. Громадянство передбачає певну сукупність взаємних політичних, соціальних та інших прав та обов'язків. Громадянство – структурний елемент правового статусу особи, який розкриває головний зміст людини і держави, відносин з державою та суспільством [12]. І, відповідно, до можливості набуття громадянства висувається чимало вимог.

Вищезгадані документи чітко формулюють ставлення до мови та історії як державотворчого чинника. Особливо це стосується мови. Адже ст. 10 Конституції України, офіційне тлумачення ч. 1 ст. 10 та Рішення Конституційного Суду № 10-рп/99 від 14.12.99 р. стверджують, що «державною мовою в Україні є українська мова», тож треба розуміти, що українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України під час здійснення повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом [13].

Володіння державною мовою є обов'язковою умовою для прийняття до громадянства України. Зокрема, у п. 5 ст. 9 «Прийняття до громадянства України» Закону України «Про громадянство України» передбачено, що умовами прийняття до громадянства України є: володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування [14]. Така вимога є загальноприйнятою світовою практикою.

Так, щоб бути визнаним громадянином Польщі, слід знати польську мову на рівні B1, для чого потрібне офіційне підтвердження. До того ж воєвода може відмовити у визнанні громадянином Польщі, якщо це створює загрозу для оборони або безпеки і публічного порядку.

Громадянство іншої сусідньої країни, яка проводить досить агресивну

національну політику, – Угорщини, теж може отримати будь-який іноземець, котрий виконає вимоги до натуралізації. Їх небагато, вони є стандартними для більшості країн Шенгенської угоди. Однак для того, щоб отримати угорське громадянство, необхідно виконати низку умов, зокрема підтвердити знання угорської мови та скласти тест на знання конституційних норм країни.

Щоб отримати французьке громадянство через натуралізацію, іноземець повинен підтвердити гарну асиміляцію у французьке суспільство, а також продемонструвати достатні знання французької культури й історії та володіння французькою мовою на рівні не нижче B1.

Отримання громадянства Литви передбачає успішне складання іспиту на знання державної мови. Кожна особа, яка бажає отримати литовське громадянство, зобов'язана скласти іспит із литовської мови. Він складається з двох частин: тесту та співбесіди. Під час цього іспиту перевіряються навички всіх чотирьох видів мовної діяльності: читання, письма, мовлення та слухання. Особі, яка успішно склала іспит на знання державної мови, протягом 5 робочих днів видається посвідчення про знання державної мови, що підтверджує цей факт. Окрім мовного іспиту, потрібно скласти іспит і на знання основ конституції Республіки Литва. Іспит на знання

основ конституції складається з тестових завдань, під час яких перевіряються знання конституції Республіки Литва.

Навіть така країна, як Німеччина, що має величезний вплив на світову політику і не зовсім толерантну історію, демонструючи високі соціальні стандарти, однією з основних умов набуття громадянства висуває повноцінне володіння німецькою мовою на побутовому рівні.

Одним із пунктів отримання громадянства США є володіння англійською мовою, а також знання економічного і політичного устрою США та історії країни.

Наведені приклади свідчать про те, що всі цивілізовані та розвинені держави сучасного світу ледь не від порогу свого кордону стоять на охороні власних державних мов та історії, якою б неоднозначною вона не була. При цьому ніхто їм не дорікає щодо недотримання європейських моральних, культурних чи будь-яких інших цінностей та відсутності бажання участі у глобалізаційних процесах.

Отже, вищевикладене підтверджує, що тріада мова-історія-державність є одним із ключових елементів національної безпеки України. Відповідно, ігнорування проблем, пов'язаних з утвердженням державної мови та вивченням історії держави, є лише спробою завдати шкоди національній безпеці України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко О. Державність. Політична енциклопедія / за ред. Ю. Левенця (голова), Ю. Шаповал (заст. голови). Київ : Парламентське видавництво, 2011. 205 с.
2. Калиновський Ю. Вибір та реалізація етнонаціональної моделі в процесі державотворення : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 «Політичні інститути і процеси». Харків, 1999. 18 с.
3. Корнієвський О. Національна безпека. Політична енциклопедія / за ред. Ю. Левенця (голова), Ю. Шаповал (заст. голови). Київ : Парламентське видавництво, 2011. 489 с.
4. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>.
5. Троцький Я. Глобалізаційні виклики національній безпеці України в контексті європейських інтеграційних процесів : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01 «Основи національної безпеки держави (політичні науки)». Київ, 2010. 22 с.
6. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>.
7. Нагаєвський І. Історія української держави ХХ століття. Київ, 1994.
8. Путін написав статтю з історії України. Знову доводить тезу про «один народ». URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news>.
9. Історія як зброя: інструменталізація минулого в конфлікті України та Росії. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dJVE6KDDQzw>.

10. Лукас Е. Історія як зброя. URL: <https://tyzhden.ua/istoriia-iak-zbroia/>.
11. Fukuyama F. The End of History and the Last Man. Free Press, 1992. 432 p.
12. Нестерович В. Громадянство як одна з ключових вимог для набуття та реалізації суб'єктивного виборчого права. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 1. С. 64–83.
13. Рішення Конституційного Суду № 10-рп/99 від 14.12.99 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#Text>.
14. Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2235-14>.

REFERENCES:

1. Boiko O. (2011). Derzhavnist. Politychna entsyklopediia [Statehood. Political encyclopedia]. K.: Parlamentske vydavnytstvo. 205 p. [in Ukrainian].
2. Kalynovskyi Yu. (1999). Vybir ta realizatsiia etnonatsionalnoi modeli v protsesi derzhavotvorennia. Avtoreferat na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata politychnykh nauk za spetsialnistiu 23.00.02 Politychni instytuty i protsesy [Selection and implementation of the ethno-national model in the process of state formation. Author's abstract for obtaining the scientific degree of candidate of political sciences by specialty 23.00.02 Political institutions and processes]. Kharkiv, Universytet vnutrishnikh sprav. 18 p. [in Ukrainian].
3. Korniiievskiyi O. (2011). Natsionalna bezpeka. Politychna entsyklopediia [National security. Political encyclopedia]. K.: Parlamentske vydavnytstvo. 489 p. [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2003). Zakon Ukrainy "Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy" vid 19.06.2003 № 964-IV [Law of Ukraine "On the Basics of National Security of Ukraine" dated June 19, 2003 No. 964-IV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> [in Ukrainian].
5. Trotskyi Ya. (2010). Hlobalizatsiini vyklyky natsionalnii bezpetsi Ukrainy v konteksti yevropeyskykh intehtratsiinykh protsesiv. Avtoreferat na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata politychnykh nauk za spetsialnistiu 21.01.01 Osnovy natsionalnoi bezpeky derzhavy (politychni nauky) [Globalization challenges to the national security of Ukraine in the context of European integration processes. Abstract for obtaining the scientific degree of candidate of political sciences, specialty 21.01.01 The foundations of national security of the state (political sciences)]. Natsionalnyi instytut problem mizhnarodnoi bezpeky pry RNBO Ukrainy. Kyiv. 22 p. [in Ukrainian].
6. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-vr> [in Ukrainian].
7. Nahaiievskiyi I. (1994). Istoriiia ukrainskoi derzhavy XX stolittia [History of the Ukrainian state of the 20th century]. K. 412 p. [in Ukrainian].
8. BBC News Ukraine (2023). Putin napsav stattiu z istorii Ukrainy. Znovu dovodyt tezu pro "odyn narod" [Putin wrote an article on the history of Ukraine. Again proves the thesis about "one nation"]. Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/news> [in Ukrainian].
9. Youtube (2015). Istoriiia yak zbroia: instrumentalizatsiia mynuloho v konflikti Ukrainy ta Rosii [History as a weapon: instrumentalization of the past in the conflict between Ukraine and Russia]. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=dJVE6KDDQzw> [in Ukrainian].
10. Lukas E. (1992). Istoriiia yak zbroia [History as a weapon]. Retrieved from: <https://tyzhden.ua/istoriia-iak-zbroia/> [in Ukrainian].
11. Fukuyama F. (1992). The End of History and the Last Man. Free Press. 432 p. [in English].
12. Nesterovych V. (2020). Hromadianstvo yak odna z kliuchovykh vymoh dla nabuttia ta realizatsii subiektyvnoho vyborchoho prava. [Citizenship as one of the key requirements for acquiring and exercising the subjective right to vote]. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. № 1. P. 64–83. [in Ukrainian].
13. Verkhovna Rada of Ukraine (1999). Rishennia Konstytutsiinoho Sudu № 10-рп/99 від 14.12.99 [Decision of the Constitutional Court No. 10-рп/99 dated 14.12.99]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#Text> [in Ukrainian].
14. Verkhovna Rada of Ukraine (2001). Zakon Ukrainy "Pro hromadianstvo Ukrainy" vid 18.01.2001 № 2235-III [Law of Ukraine "On Citizenship of Ukraine" dated January 18, 2001. No. 2235-III]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2235-14> [in Ukrainian].